

nemlig adelige, ikke-adelige og deres ledsagere (tjenere). Helk har heller ikke så store visioner om at lade studierejserne være en illustration af et perifert lands integrering i det europæiske system, ligesom han også er tilbageholdende hvad angår studierejsernes betydning for den sociale mobilitet.

I forordet skriver Helk, at han nærmest af helbredsmæssige grunde har set sig tvunget til at afslutte sine undersøgelser på nuværende tidspunkt, skønt han selv finder, at resultatet af hans studier er brudstykkeagtigt, og at flere spørgsmål kunne trænge til nærmere belysning. Han gør sig uforholdne bekymringer.

Det er et fremragende arbejde, som ville have været perfekt, hvis litterturlisten havde været bedre. Helk havde ikke behøvet at være så beskedent, men kunne godt have givet mere lettilgængelige oplysninger om benyttet litteratur. Henvisningerne er der, men svære at hitte for de uindviede. Ikke mindst ville det have været en gevinst, hvis han i tur og orden havde anført sine egne mange artikler om emnet.

Kirsten-Elizabeth Høgsbro

HELGE KONGSRUD: Den kongelige arveretten til Norge 1536–1661. Idé og politisk instrument. Oslo-Bergen-Stavanger-Tromsø, Universitetsforlaget, 1984. 366 s. 170 nkr.

Denne fremstilling er en omarbejdet hovedopgave fra 1976. Emnet er centralt: en undersøgelse af den kongelige arveret til Norge hhv. i en idéhistorisk og i en praktisk-politisk kontekst. Hovedvægten ligger på en analyse af arveretsskrifter fra 1640'erne og 1650'erne, men forf. har gennemarbejdet store mængder kilder og litteratur for at skildre arveretsdiskussionen 1536–1661. Alligevel præges skildringen af periodens politiske teoridannelse og de forfatningsmæssige rammer for arveretsdiskussionen af synspunkter fra ældre forskning. Her skal blot diskuteres to forhold: det danske forfatningssystem og den »monarkiske bølge«.

Forf. beskriver forfatningssystemet ud fra ærkebiskop Birger Gunner-søns (B.G.) førreformatriske overvejelser om valgriget. Iflg. B. G. havde rigsråd og indbyggere ejendomsret, medens kongen som valgt embedsmand (forvalter) kun havde brugsret til riget. Kongen overtog embedet på vilkårene i håndfæstningen, og fortsatte overtrædelser legitimerede oprør fra undersåtterne. Normalt gjorde man status i *interregnet*, der således fik en vigtig revisionsfunktion. Her formulerede rådet betingelser-

ne for den kommende regent, og man havde myndighed til at korrigere den afdøde konges beslutninger. Råd og indbyggere havde, hvad man senere kaldte suveræniteten. I praksis betød det, at rådet under *interregner* havde den militære myndighed over slottene (slotsloven). Det var den militære garanti for bevarelsen af valgriget, håndfæstningerne og af revisionen under *interregner*. Forf. gør et enkelt sted opmærksom på, at kongen efter 1536 var en uundværlig forfatningspartner og mere end en forvalter (s. 56), men synes ellers ikke at have bemærket de forfatningsmæssige ændringer og det nye »suverænitetsbegreb«, der kom i 1536. B.G.s radikale teori tillægges for stor kronologisk rækkevidde. Der må skelnes mellem førreformatorisk teori og praksis og mellem før- og efterreformatoriske forfatningsforhold. Bl.a. Astrid Friis fremhævede samarbejdet konge-råd. Anm. har foreslået en skelnen mellem en førreformatorisk »komplementær« og en efterreformatorisk »supplerende« suverænitetsudøvelse (*Aptare se tempori summa est prudentia. Undersøgelser af de statsretlige brydninger i Danmark i 1500- og 1600-tallet*. Utr. lic.-afh., Odense 1983, s. 163, 501 f.; samme, Skitse til magtstatsprojekt. I: *Skiss till maktstatsprojekt*. Åbo 1987, s. 34). Denne modsætning udtrykker både en forenkling og en overdrivelse. Også før Reformationen samarbejdede konge og råd, men i 1536 formaliseres samarbejdet inden for det »suverænitetsbærende« begreb Danmarks krone, repræsenteret af konge og råd – under *interregner* af rådet alene. Det er derfor upræcist at lade rådet repræsentere Danmarks krone (s. 34) og forkert, at den suveræne myndighed lå hos adelen (sst.). Forf. refererer gentagne gange til B.G., ligesom han underbygger rådets *interregnumstyre* med uddrag fra Arild Huitfeldts, *Danmarks Riges Krønike* (s. 33).

Som rigskansler forsvarede Huitfeldt rådskonstitutionalismen; men han forenede radikale »folkesuverænitetsidéer« med samarbejdet kongeråd. Han forsvarede rådets legitime ret til at føre regeringen under *interregnet* 1588–96. Han undskyldte over for den unge Chr. 4., at rådet under *interregnet* havde udrettet så lidt, men at det var vanskeligt at regere ligemænd. I praksis fandt han styret unaturligt (*Konning Friderich Den Førstis... Histori*. Kbh. 1597/1977, fortalen, s. A2v-A3r.), og det gjorde rigsrådsstyret også i sin »tiltrædelseserklæring« af 15. april 1588. Det optrådte her mere som stedfortræder for den umyndige Chr. 4. end som det suveræne folks kritiske revisor. Til den menige adels samtidige klager over den afdøde konges håndfæstningsstridige forleningspolitik svarede rådet 14. juni, at det ikke anstod sig at ændre den afdøde konges beseglede breve (Kr. Erslev, *Aktstykker og Oplysninger til Rigsraadets og Støndermødernes Historie i Kristian IV's Tid I*. Kbh. 1883–85, s. 23). Både i teori og praksis er afstanden til B. G. stor. Og næsten provokerende gav

rådet Chr. 4. en håndfæstning, der var identisk med forgængerens. Tilsammen afspejler det rådets identificering med statsmagten efter 1536, som gav det et politisk og socialt repræsentationsproblem i forhold til udenråds adel. Trods uoverensstemmelser om dagsaktuelle problemer havde konge og råd fundet en *modus vivendi*.

I 1536 forpligtede kongen sig til at holde bestemte rigsembeder besat. Biskopperne gled ud af rådet, der blev en ren adelsforsamling, og rigsdagen, der nu fejlagtigt blev erklæret for et adelsforum, havde tidligere haft den højeste myndighed. Denne lå nu hos konge og råd. Rådets politiske monopol sikredes også ved »Norgesparagraffen«, der ligestillede Norge med en dansk provins; dermed forsvandt det norske råd og faren for et særnorsk valg. Adelsvælden konsoliderede sig. Men alligevel er det vanskeligt at finde støtte for forf.s tese om en skærpelse af valgriget i håndfæstningen (s. 55).

Også kongemagten opnåede fordele i 1536. P.g.a. Grevens Fejde forsvandt oprørsretten fra håndfæstningen. Nok så vigtigt fik Chr. 3. ikke blot ordnet tronfølgen i levende live, men tronfølgeren skulle endvidere overtage slotslovene efter faderens død, og der opridses en ordning, hvor rådet nærmest som en nødløsning overtog den militære slotslovsmyndighed, der var en af grundpillerne for valgriget. 1536-håndfæstningen opstod i en unormal situation; dens slotslovsbestemmelse optrådte ikke i senere håndfæstninger, men det gjorde førreformatoriske håndfæstningers forbud mod tronfølgervalg *vivente rege* heller ikke. Og i 1648 søgte menig adel forgæves at genindføre forbudet. Det er derfor vanskeligt at genfinde den stramning af valgriget, som forf. taler om.

Det synes heller ikke afgørende, at efterreformatoriske håndfæstninger rummede formuleringen »frit kårerige«; i praksis blev kongens ældste søn udpeget til efterfølger både før og efter 1536. Før 1536 er der også eksempel på monarkens overtagelse af slotslovene før regeringstiltrædelsen, som kunne være en reel trussel mod valgriget. Omvendt overbetones i bogen den forfatningsmæssige trussel ved at kåre tronfølgeren *vivente rege*. Som forf. korrekt fastslår, blev selve valget en formssag, men tronfølgeren havde forpligtet sig til at acceptere en håndfæstning før regeringstiltrædelsen (s. 10). Men senere (s. 53) forbinder forf. kåring af tronfølger *vivente rege* med såvel udvidet monarkisk handlefrihed som begrænset rådsmyndighed. Forf. ser arveretsdiskussionen i forbindelse med den monarkiske bølge, der skyllede ind over Danmark (s. 132). Tesen om en »monarkisk bølge« stammer fra Knud Fabricius' pionerarbejde (*Kongeloven*, Kbh. 1920), der havde det teleologiske sigte at efterspore inspirationskilderne til Kongeloven, dvs. de sejrende idéer. Skønt Fabricius også inddrog andre idéstrømninger, har senere forskere

set det som et dækkende billede af dansk, politisk teoridannelse. Der kan utvivlsomt påvises en øget monarkisme i midten af 1600-tallet; men flere af de politiske skrifter kan ses som udtryk for politisk pragmatisme. Forf. gengiver også Fabricius' opfattelse af en voksende teokratisme i kroningstalerne; men dette tilbageviste Frede P. Jensen allerede i 1967 (*HT* 12.rk.II, 1966-67, s. 375-94).

Flere forhold i karakteristikken af forfatningssystemet kan således diskuteres. Omvendt er fremstillingens forsknings- og omfangsmæssige tyngdepunkt, analysen af tre arveretsskrifter fra 1640'erne og 1650'erne, gennemført yderst grundigt og dygtigt. Det ene skrift, *En anonymi Consilium, givet Kong Friderich den 3die, om Arverettigheden til Norge at maintainere*, karakteriserer forf. som et politisk handlingsprogram fra 1648-49 stilet til kongen og konciperet af Jacob Madzøn og Hannibal Sehested, *Norges Rige Arfve-Rige* som forfattet af Jens Dolmer og stilet til monarken i forbindelse med tronfølgerens hyldning i Kristiania 1656. Det tredje skrift, *Tractatus de jure regni Norvagici hereditario...*, henfører forf. til 1644-45. Det karakteriseres som et undervisningsskrift til brug for Ulrik Christian Gyldenløve og ligeledes forfattet af Jens Dolmer, hans præceptor. Alle tre skrifter var bestemt for en snæver kreds (lønkammerskrifter). Og forf. finder i øvrigt ingen bred, folkelig forestilling om Norges arverigestatus. Den ses snarere som iværksat fra oven, og nok så interessant opfattes arveretten som et instrument i den anstrengte, statsfinansielle situation, da kongemagten ønskede en friere dispositionsret over norske ressourcer. Det er en perspektivrig indfaldsvinkel, og det er fortjenstfuldt at forf. har taget dette forsømte emne op og gjort *Tractatus de juri...* tilgængelig for et større publikum ved at levere en oversættelse som bilag.

Leon Jespersen

BIRGIT BJERRE JENSEN: Udnævnelsesretten i cnevældens magtpolitiske system 1660-1730. Administrationshistoriske studier nr. 12, København, Rigsarkivet/G.E.C. Gads Forlag, 1987. 373 s., ill. 244 kr.

I modsætning til vore nabolande har Danmark ikke nogen fyldig, administrationshistorisk tradition*. Emnet blev taget op i en rapport om

* Anmeldelsen gengiver i afkortet form det tredje bedømmelsesudvalgsmedlems votum. Den anden officielle opposition - lektor, dr. phil. Knud J. V. Jespersen - trykkes *in extenso* i *Historie* (Århus). Disputatsforsvaret fandt sted ved Odense Universitet 1987 26. juni.